

VIDA QUOTIDIANA DURANT LA II REPÚBLICA AL CAMP DE TARRAGONA

Eugeni Perea Simón

1. INTRODUCCIÓ

Es fa obligat començar aquest article amb tres recordatoris clars i precisos.

Primer punt. La II República espanyola comprèn un període cronològic que va del 14 d'abril de 1931 –data de la seva proclamació després de la caiguda democràtica de la corona d'Alfons XIII– i acaba l'1 d'abril de 1939, quan finalitza la guerra civil espanyola amb la victòria de Franco i del govern de Burgos i s'instaura el règim feixista.

Segon punt. El concepte de quotidià, com a cosa habitual, regular i ordinària, s'oposa al fet extraordinari, circumstància no habitual, irregular, diferent i única.

Tercer punt. Malgrat que la historiografia tradicionalment separi o desglossi l'estudi del període amb capítols sobre la República i la Guerra Civil, penso que aquest tall no es vàlid si el que pretenem és fer una incursió el més aproximada possible a la vida quotidiana de l'època, ja que ambdós temes, es troben connectats, són conseqüència i, sobretot, perquè en l'univers mental de la gent han quedat soldats de manera inseparable. Això no vol dir, però, que no anem acotant el tema en funció de l'evolució temporal dels fets.

Tenint en compte aquestes tres justificacions, gairebé de manual d'institut, hom entendreà millor la dificultat i contradicció que representa parlar de la vida quotidiana en un període en el qual tot resulta extraordinari, únic, sense precedents, i a més a més revolucionari. És una paradoxa. Només cal recordar que Espanya s'allita monàrquica el dia 13 i

es lleva republicana el 14; que en un temps molt breu passa de considerar-se formalment catòlica a esdevenir laica, i d'anar davant dels sacerdots a les processons a córrer al seu darrera perseguint-los; que el país evoluciona de l'eufòria dels primers temps de la proclamació a un pessimisme creixent pel caire que prenen els esdeveniments; de viure en pau i amb ideals de fraternitat, esperança i de canvi –sobretot en les classes populars, sectors que havien d'esdevenir les més afavorides– a l'odi, la rancúnia i la guerra fratricida, amb totes les tràgiques conseqüències que això comporta.

Amb tot, entenc que aquesta aportació al coneixement de la II República espanyola s'ha d'aproximar a l'esquema del concepte clàssic del que considerem quotidià, és a dir, parlar de la vida de les persones i de la societat a nivell comú; conèixer una part de la realitat del poble sense responsabilitats polítiques, o amb responsabilitats limitades com puguin ser les de caràcter local. Per això el nucli d'aquest article serà per veure com afecten o influeixen en la vida diària temes com l'ensenyament i la cultura, les obres públiques, la sanitat o el paper de l'Església. En una segona part veurem com influeix a la quotidianitat l'esclat de la guerra civil, amb especial incidència en el tema de les incautacions i expropiacions, els queviures i l'alimentació, el reclutament i les milícies, els bombardeigs, els refugis, la repressió i els assassinats o la destrucció del patrimoni religiós.

1.1. Àmbit

Parlar sobre aquest període a nivell nacional o estatal, amb un espai tant reduït, haguera comportat igualir el tema en generalitzacions, ja que aleshores ens caldria parlar de manera abstracta, sense obtenir els primers plans de la realitat, cosa que moltes vegades això no permet captar l'abast del problema, de manera que podríem acabar creient que la història no té pell, que és abstracta, feta de números i d'estadístiques. Per això he pensat que era millor mostrar els primers plans de la República a través de la vida quotidiana en un àmbit territorial molt concret, el Camp de Tarragona, un territori que comprèn les actuals comarques del Baix Camp, Alt Camp i Tarragonès. Es tracta d'un àmbit prou ampli i representatiu respecte el país, ja que inclou un conjunt de setanta quatre pobles –de mar a muntanya–, amb un índex de població, l'any 1930, de 141.040 habitants –el 74% de la població dedicada al sector primari, és a dir, a l'agricultura i la ramaderia– i amb un escenari on es troben actius tots els elements de xoc de la II República espanyola.

Naturalment els primers plans fotogràfics tampoc no s'entendrien si de tant en tant no els situéssim en un marc més ampli, català i espanyol i dins l'Europa convulsa del moment.

1.2. Fonts documentals

Les informacions amb les quals hem elaborat aquest assaig provenen de dues fonts bàsiques i alhora complementàries: per una banda l'enquesta oral feta a protagonistes de l'època i realitzades durant els anys vuitanta i noranta del segle passat i, per l'altra banda, consultant la bibliografia editada. És a dir, materials tots ells que s'incardinien en l'àmbit i metodologia de la Història de la Cultura i de les Mentalitats, punt final del coneixement global de la Història social elaborada per Michel Vovelle.

2. LA PROCLAMACIÓ DE LA II REPÚBLICA: DE L'EUFÒRIA AL DESENCÍS

El record que es té de la proclamació de la II República als pobles del Camp de Tarragona és del tot positiva, d'anhel aconseguit, celebrada de manera pacífica i joiosament entre una majoria de ciutadans. A l'Aleixar, Riudoms i Pratedip, models de molts altres pobles, per exemple, la història oral del 14 d'abril es troba lligada a la imatge d'un retrat del rei volant pels aires des del balcó de l'ajuntament. A llocs com Constantí la diada va ser festiva i allà on hi predominava el partit d'Esquerra Republicana, com en el cas de Vila-seca, la festa va esclatar pels carrers de manera espontània, sense cap mena de convocatòria o preparació prèvia. En d'altres pobles com Alforja, la recepció va ser qualificada de bona i fraternal, sense especials significacions. A Alcover es parla d'un esperit democràtic i republicà a partir del qual caldrà iniciar les futures reformes urbanes i generals del poble. També trobem el testimoniatge d'alguns capellans de la diòcesi que coincideixen en valorar positivament l'esperit del moment, sense cap mena de temença, agror o menysteniment pel nou model polític.

En conjunt, la il·lusió pel canvi polític, llargament aplaçada, s'havia acabat desfermat i ara donava pas a l'esperança per les reformes i el progrés anunciat. En això coincideixen gairebé totes les classes socials, des de les més populars i humils, que amb la República esperen millorar la seva condició laboral i econòmica, fins a la petita burgesia local, que aspira igualment a majors cotes de progrés i desenvolupament econòmic fins aleshores detectades o controlades pel caciquisme local i regional.

Aquest marc tant positiu de la República no quadra però amb l'evolució negativa que posteriorment va tenir el procés, de manera que tot seguit cal introduir a l'escena el paper dels poders polítics, econòmics i ideològics d'un sector social minoritari, certament, però que no estava disposat a perdre els privilegis ni el control social, i que per això mateix lluitarà fins a aconseguir avortar el projecte. Seria simplista, tanmateix, reduir-ho tot a aquests punts sinó afegíssim els errors i mancances del nou sistema polític, no sempre atribuïbles a la inexperiència o excessiva confiança dels seus gestors.

Efectivament, les esperances dipositades en la II República al Camp de Tarragona es van dissipar ben d'hora; en alguns llocs com Vila-seca, al cap de poques setmanes d'haver estat proclamada, a causa de la manera local de gestionar políticament el procés, però el desencís va ser perceptible de manera general sobretot a partir de 1932, que és quan apareixen els primers símptomes negatius generals pel que fa al seu desplegament. Un exemple d'aquesta simptomatologia el trobem a la vila d'Alforja, on a causa de les crítiques de persones que aspiraven a obtenir càrrecs, treball o privilegis i no ho aconseguïen, aleshores accentuen les crítiques contra l'alcalde que, finalment, ha de dimitir. L'exemple és extensible a d'altres pobles: quan l'atenció dels problemes no obtenen la resolució desitjada, moltes vegades per què aquests no depenen directament dels poders municipals o perquè requerien d'un temps més llarg per arribar a la solució, aleshores esclata el conflicte. La impaciència i el desconcert són elements claus que afecten la vida política i que acaben repercutint en la vida quotidiana.

2.1. La reacció

Davant d'aquesta situació esdevé la reacció. La insatisfacció pel caire que prenia la gestió republicana o els rumors contrarevolucionaris que circulaven a nivell local, van pro-

vocar una doble resposta, social i política; per una banda l'actitud dels més febles o revolucionaris que, en no veure ateses les seves necessitats o exigències, van començar a ocupar propietats o establiments o prendre accions tant visceralment i primitives com tallar arbres o malmetre recursos d'altri en una clara actitud de desaire i provocació; per altra banda, els comitès, davant la limitació o lentitud del procés revolucionari, van haver d'efectuar canvis a corre cuita en la composició dels ajuntaments per tal d'intentar agilitzar la reforma.

Tots aquests comportaments, afegits a la inexperiència democràtica dels gestors de la República, a l'acumulació de problemes seculars de difícil o ràpida resolució i a la reacció o resposta del caciquisme i de l'Església, van acabar tenint notables repercussions en la vida social.

Però en tot cas ara cal assenyalar alguns dels punts de major incidència en el procés de canvi de règim i que trasbalsaren la vida d'aquesta població del Camp de Tarragona en particular i en general de tota Catalunya.

L'element més important i d'arrel profunda per tot el que havia de representar de cara al futur, va ser l'ensenyament i la cultura. La reforma educativa és la gran aposta del nou sistema republicà, necessària sobretot en un país amb percentatges d'analfabetisme que podien superar el 50%, segons les zones rurals i les característiques dels grups demogràfics, i per la necessitat també de formar professionals i tècnics que poguessin modernitzar un país molt desconectat de la realitat europea del moment.

2.2. L'ensenyament i la cultura

L'aspecte més favorable i influent que hom recorda de la II República és, efectivament, la seva preocupació per l'ensenyament i la cultura promoguda des dels governs estatals i nacionals i aplicada amb força entusiasme i de manera generalitzada pels municipis. D'aquesta manera es trencava el monopoli que havia mantingut l'Església en tot allò que fa a l'ensenyament, bé fos mitjançant els seus propis col·legis o a través dels mestres i professors locals, en la majoria dels casos eclesiàstics.

Si tothom coincideix en valorar l'ensenyament com el punt més transcendent de l'època és perquè representa la possibilitat de recoprar la dignitat de la persona, l'adquisició de pensament crític i la possibilitat de progrés personal i col·lectiu. Aquesta capacitat de reflexió personal, lliure i raonada, es troba en la majoria de programes d'esquerra. Convé fer notar que l'esperança de canvi va impactar sobretot les classes populars, que eren les que fins aleshores havien estat més desateses o abandonades, i sobretot en l'àmbit dels pobles, on no era fàcil poder suplir la carència de mestres amb ensenyants de grups, d'associacions o entitats culturals, recreatives, obreristes o sindicals com podia ocórrer a ciutat.

A nivell d'ajuntaments la realització del programa educatiu es va escometre en un doble front: mitjançant la construcció d'infraestructures i en l'atenció pedagògica. Però en ambdós casos va ser molt difícil dur a terme els objectius: primer, per la càrrega econòmica que comportava als ajuntaments i segon, pels enfrontaments ideològics tinguts amb les dretes polítiques. Efectivament, aquest compromís polític per l'ensenyament va significar un endeutament municipal molt important, malgrat les ajudes rebudes per l'Estat, ja que els ajuntaments no solament van haver d'afrontar les obres de construcció d'edificis o de rehabilitació dels existents, sinó que també van haver de pagar els salaris dels mestres, el lloguer de pisos o d'aules, etc. L'escolarització efectiva dels nois i noies va ser igual-

ment motiu d'atenció econòmica i pedagògica per part dels poders, en un moment en que es calcula que hi havia un 30% d'absentisme o abandonament de l'escola abans d'acabar el període lectiu. Però els problemes, insistim, no eren solament econòmics, sinó també ideològics a causa del caràcter laic de l'ensenyament i del seu caràcter mixt, radicalment oposat o enfrontat al model religiós fins aleshores imperant i aplicat per les comunitats religioses. En molts casos els ajuntaments van haver de fer suplències d'Estat en matèries d'ensenyament, amb uns costos no sempre reconeguts ni valorats pels contemporanis ni pel judici posterior de la història.

Per entendre la magnitud d'aquest problema convé facilitar algunes dades estadístiques. La modernització del sistema d'ensenyament espanyol, per equiparar-lo al model francès que es prenia com a punt de partida, l'any 1931 exigia la creació de 32.000 noves escoles a Espanya, però només se'n van arribar a fer entre 7 i 8 mil, és a dir, el 25%, a causa de les dificultats de finançament, que ja hem apuntat, i al Bienni Negre (novembre 1933-febrer 1936) que va alentir el procés quan no l'aturà.

En 1930 es calcula que el 44% de la població femenina major de 22 anys era analfabeta i el 1934, les xifres oscil·len a l'entorn del 25%; les dades masculines, tot i ser més positives, no s'allunyen excessivament d'aquest panorama, segons els grups de població i si aquests pertanyen a pobles o ciutats –després veurem exemples de casos locals amb referències extremes molt superiors.

Hi ha doncs, unanimitat en el compromís d'acabar amb aquest problema o bé de pal·liar-lo i per això els distints governs enceten plans d'obres escolars. Efectivament, entre l'obra pública més important de l'època es troba la construcció d'escoles de nova planta o d'habilitació o rehabilitació de llocs adients per ensenyament, dotant-los dels millors serveis complementaris. Només iniciar-se el canvi de règim, a la caiguda de la monarquia, que els nous ajuntaments constituïts comencen a expressar la necessitat de construir edificis escolars, ja que a través de l'ensenyament i l'educació aquells veien un camí obert al veritable canvi ideològic. Pobles petits com el Pont d'Armentera, amb un 33% de la població analfabeta –el 39%, homes i el 60% dones–, ho reivindicaven, però alhora feien constar unes característiques d'aquesta educació: que fos pública, gratuïta i laica, deixant a la voluntat dels pares l'opció religiosa. El cas del Pont d'Armentera serveix d'exemple per molts altres pobles i revela les característiques del nou ensenyament a partir del model constitucional. És a dir, que en el poble hi havia una clara consciència de la seva limitació i ignorància i també un veritable desig de sortir-se'n.

Un altre dels factors que sorprenghen i activaren la il·lusió pel canvi a nivell popular foren les colònies escolars. Si bé aquestes activitats foren reduïdes i centrades en alguns punts comarcals i en la majoria dels casos cal considerar-les com una experiència de ciutat, la divulgació de llurs activitats va calar fortament en la mentalitat de l'època. Les colònies, efectivament, van ser una experiència de ciutat –Tarragona, Reus i Valls– on els escolars tenien menys contacte amb el camp, però això no vol dir que l'esperit que les creava i potenciava, l'estímul mèdico-educatiu, de contacte i relació amb la naturalesa que promouien, no fossin elements que despertessin l'interès de la gent i que aquesta no veiés en l'experiència un signe més de canvi positiu. Un informador ens deia, l'any 1980, que aquella obra havia contribuït a equiparar les classes socials, ja que aleshores, deia, els pobres també podien accedir als beneficis del coneixement amb tots els serveis i prestacions. Centre de colònies importants del territori van ser la Rabassada a Tarragona, Montblanc i Poblet.

Els resultats de tots aquests treballs van ser molt efectius i directes en la percepció social, traduïts en una ràpida millora en les taxes d'analfabetisme, coneixement de la llengua i de matèries bàsiques com les matemàtiques, la geografia i la història.

Per exemple, el coneixement de la llengua catalana en persones que avui tenen al voltant dels vuitanta anys, la deuen sobretot als mestres de la República, que majoritàriament ensenyaren en la llengua del país. Cal dir que l'ensenyament escolar s'enriquí i s'amplià durant o després de l'escolarització a través de les biblioteques públiques, sovint lligades a centres o fomentos culturals on es feia accessible la lectura de llibres i de premsa.

Hem parlat d'una activitat constructiva escolar de caràcter primari, però no hem d'oblidar que també fou atesa la formació professional amb la posta en funcionament d'escoles-taller que activessin els oficis. Recordem que els centres d'educació professional, les escoles de treball, ja havien estat creades a primers de segle, amb la Mancomunitat (1914-1925), però ara es tractava d'activar-les i dotar-les de major pressupost.

També es té consciència del paper cultural del cinema, més enllà del que era pura distracció, bé que de manera molt menys influent i sobretot a través dels documentals i informatius que es projectaven. Entre els anys 1931 i 1933 en el Camp de Tarragona es comptabilitzen 9 cinemes, tots ells emplaçats a les capitals –Tarragona, Reus i Valls–; en alguns pobles també funcionaven sales de cinema, però en la majoria de casos de manera irregular.

2.3. Les obres públiques

Amb la proclamació de la II República la major part dels pobles d'aquest territori –i en general de bona part de Catalunya– es van immersir en plans d'obres públiques. Ja hem parlat de les escoles, però ara cal ampliar l'abast en molts altres projectes fonamentals per la vida urbana. Aquestes obres públiques tractaven d'atendre tot un seguit de dèficits i mancances d'infraestructures que eren comunes en la majoria de pobles: sanitàries i hospitalàries, de carreteres i camins –amb el projecte de diversos desviaments de la carretera principal al seu pas pel poble–, plans topogràfics, obertura de nous carrers, fonts públiques, clavegueram, cementiris... Tots els entrevistats, i la mateixa bibliografia que ha estudiat el període, coincideix en destacar l'àmplia i variada activitat d'obres encetades per els ajuntaments a l'empara o col·laboració de l'administració estatal o nacional.

Tanmateix, moltes de les iniciatives constructores d'aquesta època no es van arribar a realitzar, bé perquè eren massa ambiciosos amb els pocs recursos de que es disposava o bé per la brevetat del període revolucionari que aturà molts d'aquests processos. Exactament com en el cas de la construcció d'escoles. No obstant això, el fet que no es realitzessin no invalida l'interès de les obres i la millor prova de la seva vàlua és que molts d'aquells projectes han resistit el pas del temps, i que mig segle després han acabat recuperant-se i realitzant-se: la xarxa viària de comunicació entre pobles d'interior i la costa –com les carreteres de comunicació entre Alforja i Constantí, per la Selva del Camp–, o els desviaments de les carreteres al seu pas per pobles amb dificultats d'accés –com és en el cas de Riudoms i Montbrió, o de molts altres pobles amb estructura medieval i murallada.

Són d'aquella època republicana, per exemple, els plans d'equipaments culturals que els governs de la Generalitat dels anys vuitanta del segle passat van voler recuperar: una biblioteca i casa de cultura per cada poble de menys de 5000 habitants, per exemple, o els centres comarcals de serveis compartits.

La pervivència en el temps d'aquests projectes vol dir que al govern dels municipis hi accediren persones qualificades, amb idees progressistes i amb una consciència clara respecte a la necessitat de dotar els pobles d'infraestructures que possibilitessin un millor creixement econòmic i trenquessin amb el caciquisme de la burgesia local. Per això i en contra del que va divulgar el règim de la dictadura franquista que parlava de governs municipals en mans d'incendiàries i analfabets, bona part dels ajuntaments republicans van estar governats per elements de la petita i nova burgesia rural o per professionals lliberals, i en general per persones amb visió de futur que sabien rodejar-se de tècnics o assessors a l'hora d'afrontar la problemàtica municipal. En aquest sentit tampoc es poden deixar de banda el paper dels partits polítics i dels sindicats, com a instruments de formació, assessorament i direcció, vertebrant i comunicant els nivells local i nacional.

El detall de l'obra pública amb influència sobre la vida quotidiana ens porta ara a parlar dels fossars municipals.

2.4. Els cementiris

Les actuacions municipals en els cementiris són força nombroses durant l'època i responen a un segon procés d'obres públiques que s'havia iniciat en el segle anterior, quan els fossars foren traslladats de l'interior dels nuclis urbans o dels mateixos temples parroquials als afores dels pobles. A l'arxidiòcesi de Tarragona, efectivament, la majoria dels cementiris foren construïts durant la segona meitat del segle XIX, atenent les noves constitucions sanitàries.

Si bé doncs, a l'època republicana tots els pobles disposaven de fossar, aquests no sempre garantien les condicions sanitàries indispensables o de respecte al lloc, ja que sovint es trobaven sense tapiar, facilitant d'aquesta manera l'accés d'estranyos o d'animals i la seva insalubritat; en la majoria dels casos els recintes tampoc disposaven d'espais civils per enterrament i quan els tenien, es trobaven separats per murs o amb denominacions despectives per part de l'Església, que els coneixia com els carners, les osseres, els canyarets, etc. Amb la intenció de corregir aquests problemes l'any 1933 l'Estat promulga la llei de secularització dels cementiris, que s'aplica i adapta amb reglaments municipals. La transformació d'aquests espais es veuran ràpidament i profundament canviats tant en l'aspecte físic com en la conseqüència ideològica: passaran a ser denominats "municipal" en lloc de "catòlic", s'enderrocaran els murs de separació dels espais funeraris i es deixarà d'establir diferències de classe a l'hora de l'enterrament, com en el cas de Vilabella o el Pont d'Armentera, que són models d'exemple força comuns en el territori. L'aplicació d'aquesta llei no serà gens fàcil, ja que sovint toparà amb la resistència de l'Església i d'alguns consistoris municipals on governava la dreta.

Lligades amb la realitat dels cementiris municipals es troben la sanitat i la higiene, tant dels llocs com de les persones.

2.5. La sanitat

La sanitat va ser un altre dels camps de treball dels ajuntaments republicans. Entre les preocupacions generals dels municipis durant el període destaca el proveïment o conveni assistencial amb establiments farmacèutics. La majoria de pobles de la demarcació no disposaven de farmàcia, de manera que havien de proveir-se de medecines a ciutat,

amb la dificultat i lentitud dels transports d'aleshores, o haver de recórrer al servei d'herboristes i naturistes, els quals, si bé abundaven en els pobles, ja no responien als principis d'eficàcia i universalització que aleshores es demanava a la medicina.

L'ajuntament de Constantí és un dels pobles que exemplifiquen aquesta preocupació mèdico-sanitària interessant-se vivament per l'obtenció de serveis farmacològics; i un altre exemple és el del consistori del Pont d'Armentera, que va més enllà del seu àmbit local i demana que el poble sigui capitalitat d'un partit farmacèutic per tal d'atendre la problemàtica comarcal amb el millor dels serveis.

La qüestió farmacèutica no és un tema menor durant el període republicà, no solament pel servei, sinó per l'especulació en medecines a partir de la guerra, un fet que va arribar a encarir determinats productes entre el 600 i el 700% del seu valor comercial.

Quan esclati la guerra i en alguns pobles s'hagin d'atendre ferits o malalts, els ajuntaments tindran cura igualment d'habilitar hospitals i sales d'atenció als afectats. En la vida quotidiana tots aquests processos van calar molt fortament en la consciència de les persones i especialment en el món femení, que sovint es va veure compromès en l'assistència com a personal auxiliar d'infermeria, de serveis o confeccionant roba per quiròfan i hospitals, o bé preparant farmacioles pel front de guerra. I sobretot va calar en les consciències populars pel contrast d'aquestes actuacions respecte a la que tenien les dretes polítiques.

Però en aquest punt, com en general en tota la vida quotidiana de l'època, la ideologia o doctrina de l'Església té una força i influència decisiva en el conjunt de la societat.

2.6. L'Església

La majoria de persones entrevistades, tant si eren creient com no, coincidien en subratllar el paper decisiu de l'Església a l'hora de conformar la vida social. No s'ha d'oblidar que en aquella etapa històrica l'estament eclesiàstic gaudia d'una influència social gairebé absoluta a nivell local, sinó des del punt de vista executiu, almenys si que ho era a nivell mental, en el control psicològic.

Algunes dades estadístiques ens ajudaran a entendre la influència del sector eclesiàstic a la diòcesi. A Tarragona capital hi havia 7'48 comunitats religioses per cada 10.000 habitants, quan a Espanya la mitjana era 3'58, és a dir, la meitat; pel que fa a eclesiàstics n'hi havia 148'63 per cada 10.000 h, quan a Espanya n'hi havia 71'10, és a dir, també la meitat. Pel que fa al conjunt del Camp de Tarragona també es produïen diferències notòries, ja que a l'Alt Camp hi havia 1 sacerdot per cada 355 habitants, en canvi al Baix Camp i Tarragonès en trobem 1 per cada 860 h.

L'Església espanyola d'aleshores es trobava més lligada a l'Antic Règim que no pas vinculada a una societat de ple segle XX i això suposava, entre altres coses, una major vinculació de la jerarquia amb els poders polítics que no pas amb els pobres i desatesos, no solament des del punt de vista físic, sinó també de l'atenció espiritual i mental, formativa i intel·lectual.

La predicació en contra del vot d'esquerres en diverses eleccions polítiques de l'època, per exemple, va ser força important pel clima que va generar. A Reus, Riudecols, Riudoms o Valls, alguns sacerdots advertien que votar l'esquerra era pecat mortal i al Morrell i Perafort, el rector feia córrer que no absoldria aquells que no votessin les dretes. Predicacions i actituds d'aquest tipus també es van donar en molts altres parròquies i fan

pensar en l'ús del confessionari i de la trona com arma de control polític i social. En canvi, com ja hem assenyalat, també trobem alguns testimoniatges de sacerdots en dietaris i llibres de memòries, a través dels quals confessaven la bona voluntat de persones i d'ajuntaments republicans, convençuts de la seva ferma voluntat de canviar la societat i de ser respectuosos amb l'Església i els seus ministres. La diferència que hi ha entre les dues opcions eclesiàstiques –diferència substancial–, és que uns es troben vinculats al poder polític, i l'exerceixen, i els altres només es troben compromesos amb l'esperit cristià de l'evangeli, i el pateixen més o menys acostats als seus fidels.

De fet, amb l'esclat de la República l'experiència religiosa va patir una gran sotragada i segurament que aleshores ningú no es trobava encara preparat per un canvi tant fort des del punt de vista de la mentalitat. Recordem només el paper de privilegi que l'Església havia tingut fins llavors i la retallada d'aquests que va significar la nova Constitució espanyola, que en el seu article tercer, per exemple, declarava que l'Estat no tenia religió oficial, amb tot el que això significa; i recordem també la reacció que van tenir els prelats i el Vaticà a partir de 1932, primer de cautela i contenció, però ràpidament d'acció i lluita mitjançant la seva col·laboració amb partits polítics propers als seus idearis catòlics.

Anotem tot seguit uns quants elements estructurals d'aquest canvi que ens ajudaran a visualitzar la realitat de l'època, d'acord a la nova legislació espanyola i a la seva aplicació i extensió en la vida quotidiana.

2.6.1. El bateig

Els ritus de pas més importants de la vida d'una persona tenen una confirmació o reconeixement social i espiritual a través de l'Església, des del bateig fins als funerals, passant per la celebració de la comunió i el matrimoni. A partir de la República i per llei, alguns d'aquests cicles podien ser celebrats de manera laica, prescindint del seu caràcter religiós. El primer d'aquests ritus de pas és el bateig, a través del qual el nou nat passa a formar part de la comunitat cristiana amb ple dret.

Pel que fa als naixements, d'ençà de la República va ser possible que els pares inscrivessin les seves criatures tant sols en el registre civil, evitant el bateig i la imposició de noms catòlics. En el conjunt de pobles del Camp de Tarragona aquests fets foren minoritaris, però els que es produïren causaren una gran impressió en la mentalitat de l'època, ja que era una experiència gairebé inconcebible, i també perquè aquells que ho practicaven eren persones d'un fort tremp i per tant amb repercussions i influències socials. Alguns registres civils com el d'Alcover, ens descobreixen inscripcions de naixements on hem trobat noms de caràcter laic com Harmonia, Progrés, Eufòria, Solidari, Juliol, Líster, Ginesta o Dàlia; als Pallaresos apareix la implantació de noms com Llibertat i Independent. En la majoria dels casos els noms triats corresponen a conceptes ideològics abstractes o a elements botànics, i pocs a cognoms pertanyents a revolucionaris mítics, com el del polític comunista Enrique Lister.

2.6.2. El casament

El casament és un altre dels ritus de pas importants per les persones i per la societat, estructurada a partir d'aquesta cèl·lula.

D'ençà de la Constitució republicana serà possible el matrimoni civil i el divorci, uns drets que no van tenir una gran transcendència executiva, ja que són comptats els casos de casaments civils coneguts en aquest territori, però en canvi sí que van tenir una gran

repercussió en la mentalitat de l'època, especialment en el de la dona i no necessàriament favorable, tot el contrari. El divorci, per exemple, no es veia com un fet possible ni mentalment ni econòmicament entre el món femení dels pobles.

Pel que fa als casaments civils, la majoria de persones consultades passen per alt aquest fet, donant-li poc relleu o transcendència en la vida quotidiana. Això té una explicació que ens obliga a situar-nos en context. A l'època, el contraure matrimoni no solia anar acompanyat d'especials festes, un acte sovint celebrat sense missa o bé oïda a primera hora del matí. Tot seguit se servia un refrigeri o dinar per la família i acompanyants i després prosseguia la jornada com en un dia normal. Aquesta és possiblement, la raó per la qual la memòria no assenyala el casament com d'influència en la vida quotidiana –per altra banda cal reiterar, de nou, que la majoria de matrimonis van seguir celebrant-se de manera canònica a tota l'arxidiòcesi.

2.6.3. *Els funerals*

Potser d'entre tots els ritus de pas que més afectaren els membres d'una societat va ser el funeral laic, ja que per primera vegada es va veure prescindir de l'Església en l'auxili al moribund i acompanyament final en l'enterrament. Òbviament aquest fet no va representar el mateix impacte en una primera etapa, en que això era optatiu, que no pas en la segona, a partir de la guerra civil, quan foren suprimides totes les funcions i expressions de religiositat pública.

El protocol civil va guarnir aquestes celebracions mortuòries amb lectures i discursos d'homenatge al difunt i a la seva memòria, a vegades amb l'acompanyament musical on s'interpretaven peces clàssiques universals o revolucionàries i populars –la Marsellesa, amb categoria gairebé religiosa– o desfilades de militars o milicians en homenatge al finat.

El fet de prescindir, voluntàriament o no, dels serveis eclesiàstics a l'hora d'un enterrament devia colpir molt fortament la gent, perquè gairebé a tots els pobles hom recorda qui va ser la primera persona enterrada sense el concurs eclesiàstic.

2.6.4. *Les festes patronals*

Pel que fa a les festes, a partir de la Constitució de 1931 l'Església va perdre el seu caràcter monopolista. En el calendari festiu dels pobles, fins aleshores centrat en el patronatge santoral, s'hi van introduir celebracions laiques com la de l'11 de setembre de 1714 o d'exaltació de la naturalesa –les festes de l'Arbre–, de marcat accent reivindicatiu naturalista i ecològic.

És evident que aquest canvi va significar, si més no, tensions i conflictes entre els ajuntaments i les parròquies, per la competència o preeminència que aleshores s'originava, sobretot en les festes majors. Tothom entén que la festa santoral d'un poble va més enllà del caràcter religiós, ja que aquesta també aglutina valors històrics, socials i culturals, de manera que no podia suprimir-se o obviar-se; també cal recordar que a la majoria d'aquestes festes patronals, precisament pel seu caràcter polivalent, eren copresidides per les autoritats municipals, les quals, aleshores, es van trobar atrapades en el dilema d'assistir-hi o no i de sotmetre's al programa eclesiàstic. Davant la problemàtica que això podia suposar, en la majoria de casos els ajuntaments deixaren de copresidir els actes religiosos de manera corporativa, amb la consegüent reacció social que d'aquesta manera veia trencar-se la tradició.

2.6.5. L'onomàstica

Hi ha un resolució política de l'època republicana, d'aparença intranscendent, però que no obstant això va significar un fort impacte en la mentalitat de les persones, tant pels creients com pels agnòstics: ens referim a la suplència de la nomenclatura religiosa –la toponímia urbana– per una de laica. En principi, el fet no tindria més problema que la del canvi d'adreça postal, però lligat a la secularització de la societat, el canvi va acabar essent un bon revulsiu i un element més de reacció per part dels sectors catòlics. Mitjançant decrets o acords municipals, tots els noms de vials urbans que tinguessin a veure amb la religió van ser canviats per d'altres de polítics, civils o populars, o de motius històrics o culturals i a vegades d'homenatge a personatges locals víctimes en el front de guerra.

De la importància i implicació popular d'aquest procés de canvi ens en dóna idea el fet que en determinats pobles van ser els mateixos ciutadans els qui van aportar propostes raonades per al canvi de nomenclatura, com en el cas d'Alcover.

En aquesta repercussió social dels noms i símbols ideològics hom també recorda de manera especial la suplència de la bandera espanyola, que anunciava les expedidores de tabac i paper de timbre als estancs, per la bandera catalana. Ho recorden a Alforja i en una dotzena més de pobles com Valls, Riudoms, Cambrils, Constantí, etc.

2.7. L'Associacionisme

Una societat ho és quan els seus membres es troben aglutinats, lligats o relacionats en algun tipus d'associacionisme, perquè aleshores es fan forts i comunitaris.

Tal i com ja hem destacat anteriorment, amb la proclamació de la República el control de la festa va passar a ser compartit entre els poders civils i els religiosos i en aquesta funció el paper associacionista hi jugarà un paper fonamental. Si fins aleshores l'associacionisme s'havia centrat o girava tant sols a l'entorn de l'Església, a partir de llavors part d'aquests elements organitzatius se'n desvincularan i crearan o desenvoluparan el seu propi teixit associatiu de caràcter laic. Aquest procés, contràriament al que també s'ha dit, no solament va fomentar la participació civil, laica, sinó que per reacció o desvetllament, va activar igualment les associacions de caràcter religiós. Si hom repassa i compulsa l'activitat de les associacions locals aquesta vitalitat es veu clara, ja que tant l'associacionisme d'esquerres i progressista com les tradicionals de l'Església o de vinculades, havien de competir en oferta i valors.

La puixança i depressió de l'associacionisme coincideix puntualment amb la proclamació i caiguda de la República, de manera que amb el triomf del franquisme veurem com tot aquest teixit organitzatiu impulsat o creat de nou durant la República cau en el més eixorcs dels deserts.

2.8. El paper de la dona

Durant aquest breu però intens període de la II República, el paper de la dona en la societat es va veure radicalment trasbalsat i agitat, i per molts i diversos factors com són la ideologia i la pràctica, sovint contradictoris a l'hora de provar-los o de posar-los en execució en les relacions diàries.

Per una banda la República venia a reconèixer nous valors socials i democràtics en la dona, que aleshores podia accedir a camps fins aleshores vedats o limitats: l'accés al vot i a un ensenyament i treball igualitari, per exemple. Per l'altra banda, les dificultats del moment històric van abocar la dona a majors responsabilitats i treballs que va haver d'afrontar, en molts casos, sola o mitjançant l'ajuda de l'associacionisme femení.

Tampoc podem deixar d'esmentar les temences del legislador a l'hora de concedir a la dona el dret de sufragi, ja que tenint en compte la influència que sobre ella tenia l'Església, es temia que el seu vot acabés alimentant els partits reaccionaris de la dreta. I la població femenina espanyola amb dret a vot oscil·lava en el 50%. Malgrat això, a partir de 1931 la dona va adquirir el dret a vot i això és una experiència que la gent consultada ho recorda com un fet més aviat negatiu, ja que es diu que no estava preparada per exercir-lo.

Ampliant aquest marc de contradiccions i de dificultats afegides que la dona ha d'assumir, cal recordar el seu paper social durant la guerra civil. Tenint en compte que un percentatge de la població masculina –precisament la seva part més jove i forta–, es trobava al front per combatre, les dones sovint van haver d'afrontar en solitari el conreu dels camps i l'atenció familiar. La dona també es fa present, de manera important i moltes vegades suplint els braços dels homes, en les fàbriques i en empreses de confecció solidària de roba per al front, atenent els hospitals o els auxilis socials.

En aquest territori les dones milicianes foren una excepció, però existiren i, sense desmerèixer la seva activitat, gairebé totes elles procedien de nuclis urbans o grups extremadament humils i sense recursos econòmics.

Si la República havia estat un canvi ideològic en el reconeixement de la dona com a persona, igual o semblant en els drets a l'home, la seva caiguda va significar no solament l'estroncament de la font, sinó un retrocés a partir de 1939.

3. LA VIDA QUOTIDIANA A PARTIR DE L'ESCLAT DE LA GUERRA

L'evolució del procés republicà té una correspondència molt clara en la vida quotidiana. Haurem passat de l'eufòria de la proclamació a les restriccions o prevencions durant el seu desenvolupament i ara, finalment, amb l'aixecament militar i l'esclat de la guerra, a un procés dramàtic amb la mort, la repressió i l'exili com a elements familiars propers.

La cronologia dels fets subratlla que la notícia de l'alçament al Marroc, el 18 de juliol de 1936 va ser rebuda amb una certa indiferència als pobles i la millor prova d'això és que el dia següent, diumenge, hi havia una certa tranquil·litat social i totes les cerimònies litúrgiques religioses es van celebrar amb tota normalitat. A partir de dilluns, en canvi, el panorama va evolucionar en sentit negatiu a causa del caràcter de les informacions que arribaven del front o dels centres polítics, de manera que els ajuntaments començaren a fer canvis en els seus organigrames municipals. I ja a partir del dia 23 es produeixen les primeres reaccions violentes i comencen a cremar esglésies diocesanes.

A l'alçament del 18 de juliol, en general, els ajuntaments hi van reaccionar de manera enèrgica i ràpida. Es van haver de produir canvis i remodelacions en els equips de govern local per tal d'afrontar la reacció al feixisme i el manteniment de l'orde i dels valors democràtics. Un exemple de l'interès i preocupació que va generar aquest procés el veiem en l'assistència massiva dels consellers als plens, ja que a partir d'aleshores en els registres d'actes municipals no solen detectar-se absències.

Els principals problemes que hauran d'afrontar els ajuntaments d'ençà de l'esclat de la guerra seran, principalment, 1) els problemes de subministrament; 2) la construcció de refugis i 3) la resistència i defensa de la població. Aquestes temes en porten d'altres d'aparellats com són la qüestió de l'atur obrer, que pertorba la vida econòmica i social d'algunes famílies i que cal atendre mantenint o endegant obres d'interès públic; i també comporta l'assistència social o hospitalària als refugiats, ja que la seva arribada als pobles significava majors restriccions i sacrificis de tot tipus per la comunitat acollidora. En els pobles d'aquesta demarcació trobarem refugiats de diverses regions espanyoles ocupades –Astúries, Biscaia...

3.1. Incautacions i expropiacions

Un dels problemes que més impacten en la vida social dels pobles és el que té a veure amb les incautacions i expropiacions esdevingudes en la reacció política i social a l'alçament militar, i obeeixen, per una banda, a la necessitat de proveïment de recursos dels governs locals d'esquerra i, per l'altra, al sotmetiment de la dreta i eliminació de llurs privilegis davant l'amenaça frontal que exercien contra la República. L'impacte mental que aquest procés provocà en la gent fou divers i a vegades també contradictori: per un costat el de l'esperança en una millora personal i col·lectiva i, per l'altra, el de la incredulitat davant d'uns fets que trencaven el sistema secular. De fet no hi havia, a nivell popular, models ni suports amb els quals poder suplir allò que es treia i això, des del punt de vista psicològic, resulta tant dramàtic com desestabilitzador.

El procediment d'incautacions i col·lectivitzacions va tenir respostes cronològicament molt diverses. En alguns llocs es van produir en els dies següents a l'alçament dels militars, com en el cas de Constantí, o, com va succeir a Alforja, fins mesos més tard, per l'octubre.

El principal patrimoni incautat pertanyia a l'Església –temples parroquials, abadies, convents, ermites o immobles–; a l'Estat, com algunes casernes de la guàrdia civil o immobles de serveis públics; a particulars, com finques de terratinents o fàbriques –Alcover–, farmàcies, botigues o forns de coure pa, cafès o bars i, finalment, a patrimoni d'entitats associatives, cooperatives i sindicats –Alcover, la Selva del Camp, Riudoms, etc. Per tal de protegir el patrimoni de possibles agressions o apropiacions per part de grups o persones, foren segellats o assenyalats amb cartells on s'advertia que "Aquest edifici és propietat del poble. Respecteu-lo!"

En algunes ocasions les incautacions es feien més que no pas per un interès directe dels veïns, a causa de la pressió de comitès forans, per tal d'apaivagar les seves exigències revolucionàries. Fins i tot, en algunes ocasions van ser de caràcter formal: a Altafulla, per exemple, s'incauten cases que no estaven habitades, per no fer mal als veïns, i a Vila-rodona es fa sobre patrimoni de persones dretanes que havien fugit. En d'altres pobles com Perafort, en canvi, les col·lectivitzacions van ser promogudes pel mateix terratinent, el qual reuní els jornalers i mossos i els repartí la terra, quedant-se ell tant sols un bocí per conrear, fins que va acabar la guerra i ho va poder recuperar tot.

També es van incautar animals de tir, bestiar o collites, elements que en la majoria dels casos ja no van poder ser recuperats, contràriament al que va passar amb els immobles.

3.2. Els queviures i l'alimentació

Un dels problemes més greus i amb major transcendència personal i social a partir de l'esclat de la guerra civil va ser el subministrament d'aliments, l'escassetat de queviures que es va produir i la fam subsegüent. Tot i que la major part de la població del territori del Camp de Tarragona era de caràcter agrícola –recordem, un 74%–, i per tant en contacte o proximitat amb les fonts de producció, això no sempre va poder garantir l'alimentació de la seva gent. Cal, però, fer uns acotaments cronològics i distingir entre la realitat de les ciutats i la dels pobles: entre l'agost i setembre de 1936 es van produir les primeres restriccions en el subministrament d'aliments, s'encetaren els repartiments col·lectius o controls sobre els productes de consum bàsic i s'imposaren els preus fixos i el racionament amb targeta; a partir de setembre començaren a escassejar els productes o, simplement, ja no arribaven als mercats o botigues. Els primers queviures en faltar van ser les patates, el bacallà i els ous, a les ciutats; als pobles, en canvi, les primeres mancances afectaren el peix fresc i el sucre.

Pel que fa al racionament de queviures, convé donar unes xifres de referència per tal d'entendre millor el problema de l'alimentació durant el període bèl·lic. Es tracta de dades orientatives i de quantitats per individu.

De pa se'n subministrava una peça de 250 grams, dos o tres cops la setmana; d'arròs, 30 g. per setmana; de fesols, 30 g. cada dos mesos; de cigrons, 15 g. per mes; d'oli, 35 g. mensuals; de carn de porc, 50 g. en setmanes alternes; de bacallà, 100 g. 8 o 10 vegades l'any; de cafè, 15 g per mes.

El problema de la carestia o de la fam va obligar a una organització i racionalització de les existències. A Riudoms, per l'agost de 1936, ja es van endegar les primeres pastisseries col·lectives, per tal de racionalitzar el servei i controlar matèries primeres com la farina; en d'altres llocs es van col·lectivitzar les collites o els fruits que van ser repartits entre la població. En alguns llocs això ho feien els comitès, però en d'altres eren les mateixes famílies o veïns qui ho fomentaven.

La manca de productes bàsics i la necessitat de menjar, també va instigar la imaginació per fer comestible productes o matèries de difícil digestió per un estómac humà, o reservades exclusivament als animals. Va ser freqüent, per exemple, l'ús de farines de panís o altres gramínies per elaborar pa o productes de rebosteria; les farines d'ametlles o d'avellana eren un luxe, tant per a fer pastes, barrejades amb patata o moniato, com per elaborar orxates i llets.

En molts pobles els informadors parlen del consum de llangardaixos, gats, ranes i rates de camp. Aquests productes solien salar-se abundantment i eren guisats amb moltes herbes per a fer-los el més atractius i gustosos possible.

Herbes remeieres com la marialluïsa, la menta, el poniol, el romer o la farigola serviren per a donar alguna virtut a l'aigua, a vegades actuant d'estomacal o desinfectant, i com a substitutiu de la llet.

Les fruites més aspres, veroses o rebordunides servien per ser macerades o elaborar sucres o confitures. Amb penellons, serves, garrofes o dàtils, barrejats amb magranes o fruita dolça i bullit tot durant força hores, es feien melmelades o edulcorants. El cafè va ser substituït per l'axicòria, una planta prou abundant en el Camp de Tarragona i que creix de manera natural en marges i cunetes; també es va consumir l'arrel de la nyàmera, en substitució de la patata o del moniato. L'escassetat de tabac va fer consumir trepadella o d'altres herbes aromàtiques o estimulants.

3.3. Reclutament i milícies

Als fets extraordinaris de la vida quotidiana ara cal afegir el problema de les lleves i la formació de milícies. La reacció republicana contra l'aixecament militar va comportar la necessitat de reclutament a tots els pobles i aquest procés, davant la possibilitat certa de ser ferit o mort, va inocular el pànic entre la gent, especialment entre les persones que per edat podien ser cridades a files. En aquest procés es van donar diverses reaccions i actuacions: els reclutaments voluntaris o forçosos de lleva –amb convocatòries extraordinàries com l'anomenada del Biberó–, i també les desercions. La repercussió d'aquests processos en la vida quotidiana va ser molt forta i, com és lògic, per caràcter ben divers. Mentre que els primers voluntaris per anar al front van generar sentiments contradictoris de simpatia o irresponsabilitat, segons qui fes el judici, en el cas dels reclutes de lleva no hi va haver altre resposta que la resignació o la deserció.

Pel que fa al reclutament, també cal subratllar l'impacte que va significar tenir a la vora un centre d'instrucció militar. En el Parc de Samà, en el terme de Cambrils, es va instal·lar un campament del CRIM (Centre de Reclutament i Instrucció Militar) una circumstància que va generar desconfiança i por a les represàlies del bàndol franquista i, sobretot, perquè va deixar al descobert la qualitat dels recursos militars de la República. Un soldat procedent de Valls, voluntari al front als disset anys, ja escrivia en el seu dietari de guerra respecte a la manca de disciplina i desorganització de l'exèrcit milicià, així com a la manca d'utilitat militar, per a concloure dient que allò era "una guerra d'afeccionats." La gent també tenia consciència de l'escassetat d'armes, de la mala instrucció professional dels voluntaris i de les mancances de coordinació i d'intendència. Els dietaris de l'època denunciaven tots aquests problemes, i això per força havia de calar en l'ànim de la gent i tenir repercussions en una vida quotidiana que cada vegada ho era menys, de quotidiana, i més d'extraordinària.

Però la guerra no la fa únicament la infanteria, ni té lloc solament en el front, també la fa l'aviació i sobre objectius civils.

3.4. Els bombardeigs

L'amenaça permanent del bombardeig dels hidroavions feixistes va significar un alteració molt gran en la vida a la reraguarda, especialment durant la nit, quan la població es trobava més desprotegida. Recordem que aleshores es tallava el fluid elèctric –precisament per evitar al màxim la localització dels objectius–, de manera que moure's pels carrers cercant els refugis resultava complex, especialment per la gent gran i les criatures. Certs pobles van tenir cura de posar vigilants que havien d'avisar, mitjançant sirenes o repic de campanes, de l'apropament d'avions enemics; en d'altres casos el mateix soroll dels avions era suficient per alertar la gent i fer-la posar a cobert. Es dona la circumstància que molts pobles no disposaven de campanes, foses feia poc per a material bèl·lic, i per tant amb un sistema menys d'alarmes i més vulnerables.

El cert és que els bombardeigs solien ser selectius i no afectaven tots els pobles de la demarcació. Els més castigats varen ser els que disposaven de fàbriques d'armament o foneries, com Alcover i ciutats estratègiques com Reus, Tarragona o Valls. Un altre dels objectius militars de l'aviació van ser les carreteres, de manera que amb la seva inutilització es tallessin contactes o accessos militars o de subministrament a l'exèrcit republicà.

Certs pobles han conservat fins avui la idea mítica que no foren bombardejats per l'aviació feixista a causa de la intercessió d'un militar o falangista de relleu, fill del poble o vinculat al poble, com és el cas de Riudoms, amb un militar originari de la vila, el coronel Josep Maria Sentís. Òbviament això no té cap base ni justificació militar, però en tot cas ho assenyalarem per destacar com la propaganda feixista que alimentava aquestes idees tenia una repercussió molt important en la vida quotidiana i en la creença de les persones.

3.5. Els refugis antiaèris

A causa d'aquests bombardeigs els qui ho podien fer van cercar protecció en els masos dels pobles, on s'adaptaren refugis en cisternes, pous o galeries, o se'n construïren de nous excavant la terra, en coves o marges. Encara avui hi ha masos que han conservat aquests refugis familiars, adaptats finalment com caves o cellers.

A banda de la construcció de refugis privats en les masies, en determinats pobles se'n feren de col·lectius. Alguns van ser aixecats de nova planta, pensats per la funció explícita de la defensa personal, altres en canvi va ser construïts adaptant obres ja existents. D'aquest segon apartat tenim un exemple molt didàctic en el cas de Riudoms. A Riudoms, si més no des del segle XV en que es tenen les primeres notícies documentals, el poble disposava de sitges o dipòsits comuns per guardar el gra; amb el pas del temps i l'evolució i canvi dels conreus, aquestes cavitats van ser adaptades com a dipòsits d'aigua i, finalment, davant de les circumstàncies bèl·liques, transformats en refugis col·lectius. Aquest refugi de Riudoms encara avui es conserva parcialment, soterrat sota la plaça de l'Església. Va ser construït l'any 1938, amb el concurs de la gent i s'hi accedia per diversos passadissos subterranis que tenien la boca d'accés en diverses zones del nucli urbà, amb indicadors que ho assenyalaven; a l'interior disposava de serveis sanitaris i de petites cambres o dipòsits de beguda i aliments o d'atenció mèdica. Hem pres aquest model com exemple d'altres de similars del Camp de Tarragona.

3.6. La repressió i els assassinats

Lluny dels fronts bèl·lics, en els pobles, la guerra també lliurava certes batalles privades o locals. La repressió i els assassinats, tant de clergues com de civils per raons de la reacció contra l'alçament militar, no es produiran fins després del 18 de juliol. Això és important de subratllar-ho per tal d'entendre l'impacte que aquests comportaments terroristes van tenir en el comú de la societat. Ja hem deixat apuntat el caràcter respectuós que a nivell local i de manera genèrica, es va tenir vers la proclamació de la República, les esperances despertades, el desencís consegüent i la campanya reaccionària de la dreta; ara bé, fins aleshores sense que la violència arribés a anar més enllà del pur verbalisme.

S'han fet estudis quantitius sobre les víctimes d'aquest període durant la república, al front o en la postguerra i no és ara el moment de tornar-hi, però sí de recordar en canvi com aquests fets afectaren la vida quotidiana. Tots els testimoniatges de l'època coincideixen en assenyalar el terror que van significar aquests crims selectius, fos quina fos la víctima, sobretot per l'agror que generava i per l'espiral de violència que congriava. Les tortures i afusellaments, a vegades executats a l'alba per les cunetes o a les portes dels cementiris, amb crueltat gratuïta, van crear un clima de por sostinguda. Una por que s'activava a l'arribada de forasters a la vila o en escoltar un vehicle que s'atansés, i que

hom relacionava amb les temudes "saques", és a dir, el segrest de persones prèviament relacionades en una llista, per dur-les a la presó o directament a ser afusellades.

Hom recorda molt bé la imatge d'alguns cotxes que aleshores recorrien els pobles amb distintes funcions repressores o criminals. En alguns llocs –Vila-rodona– eren coneguts com "els cotxes dels matalassos", perquè al sostre i a la manera de protecció, portaven lligats matalassos o robes gruixudes que poguessin amortir possibles impactes de metralla; en d'altres llocs –Masllorenç– se'n deien "cotxes fantasmes", perquè arribaven al poble i desapareixien de manera secreta després de complir amb el seu objectiu criminal.

En el capítol de la repressió o assassinats, les víctimes religioses tenen una especial transcendència social, pel que signifiquen des del punt de vista de fe cristiana, òbviament, però també a causa de la resposta o comportament que aquests sacerdots van tenir amb les persones que s'arriscaren per salvar-los-hi la vida. En tot cas els exemples revelen una realitat complexa i polivalent i mai amb el rostre amb que el franquisme va dibuixar-la des de bon principi.

El capellà d'Alforja, per exemple, va ser salvat de la repressió i conduït a Cambrils on va poder seguir fent vida pública i tenir, fins i tot, cartilla de racionament! També a Pratsdip els clergues refugiats van ser protegits i se'ls encomanaren tasques docents.

A pobles com Montferri, Vilabella, Vila-rodona o Altafulla, el capellà va ser salvat pel mateix comitè local, a vegades enfrontant-se als seus perseguïdors pistola en mà, com en el cas del Rourell; a Puigpelat el sacerdot va ser amagat i protegit per una família d'esquerres i a la Canonja, per exemple, tothom sabia on era amagat el capellà parroquial, fins i tot el mateix comitè i, malgrat i això, ningú no el va molestar.

Un altre cas. El comitè del Rourell s'exilia a França i quan torna els seus membres foren empresonats i condemnats a mort. El sacerdot, que s'havia salvat gràcies a la protecció d'aquell comitè, va passar casa per casa demanant avals per a que fossin alliberats, però tot el poble va respondre que no, llevat d'una sola persona.

En d'altres casos el salvament d'un sacerdot es va fer a costa d'arriscar la vida d'un familiar o amic, però quan aquell havia salvat la vida, s'oblidà de l'ajut i mai no agrai el comportament altruista i humanitari del seu protector –Riudoms, Vila-rodona, Montferri...

Tots aquests casos són excepcions, per bé que nombroses, però excepcions que sempre cal vincular al caràcter dels sacerdots i de la gent –creients o no– i al bon clima generat en el poble durant la República i fins i tot amb el franquisme, com trobem en un altre exemple. En un poble de muntanya, la Mussara, les milicianes que havien estat destinades al front van poder tornar-hi al finalitzar la guerra sense que patissin cap mena de repressió.

3.7. La destrucció del patrimoni

Un altre dels capítols amb repercussió important en la vida quotidiana va ser el de la destrucció de patrimoni, especialment el relacionat amb l'Església. Tots els pobles disposaven d'un patrimoni valuós, tant des del punt de vista artístic com sentimental, en bona part construït durant el segle XVIII amb el concurs de confraries, gremis o particulars. Era doncs, un patrimoni antic i comú, del poble, respectat per gairebé tothom i la millor prova d'això és que va ser intocable durant la República i fins a l'alçament militar de Franco.

Tanmateix, no podem oblidar que als ulls d'un sector social aquest patrimoni també representava la part d'Església més reaccionària i col·laboracionista amb la dreta i per això mateix posada en el seu blanc de tir. Això explica, però no justifica, l'incendi dels

temples i la destrucció del patrimoni religiós a partir de juliol de 1936 –en alguns pobles, excepcionalment, aquest atac a l'Església havia començat el 6 d'octubre, com veiem en el cas del Morell, pòtser l'únic de tota la demarcació.

Una pràctica comuna a molts pobles a l'hora de cremar una església era encomanar la feina a comitès forans, evitant així l'enfrontament directe de la gent del poble. En aquest sentit hi ha un intercanvi de feines entre comitès locals. Tampoc aquí es pot parlar de manera genèrica, ja que aleshores perdríem tot un ampli ventall de matisos personals i socials que amagarien la realitat.

Al Morell, per exemple, els objectes de valor de la parròquia van ser venuts a França i tot allò que es considera sense valor material, cremat fora del temple. A pobles com Renau, els materials de valors artístic van ser lliurats a la Generalitat per a la seva custòdia i protecció.

La memòria oral recorda el salvament de patrimoni –robes, objectes o imatges– per obra i gràcia de persones de tots els bàndols i ideologies, malgrat que amb posterioritat no fossin mai reconegudes aquestes actuacions: a les Borges del Camp o a la Nou de Gaià, per exemple, imatges antigues foren guardades a l'interior de pous, paredades, entre feixos de llenya o en els llocs mes inversemblants.

A Botarell és tot el poble que s'oposa a que gent de Reus cremi l'església i aquest cas es repeteix a d'altres municipis –Castellvell, la Febró, Maspujols, Pratedip.

A Mont-roig, en canvi, es cremen els materials fora del temple i s'obliga els sacerdots parroquials a presenciar l'espectacle incendiari. També en aquest poble es dona una circumstància grotesca: cremen dins el temple un retaule però en veure les proporcions de l'incendi, els autors han de reclamar la presència dels bombers de Reus!

En la majoria dels casos els arxius parroquials són cremats o traslladats a dependències de l'Ajuntament –Creixell, els Garidells, la Masó, la Nou de Gaià, els Pallaresos, Perafort, Renau, Vila-seca, etc. En alguns llocs la destrucció dels arxius es feia al crit de "Mori la lletra vella!", volent significar amb aquesta frase que es destruïen els lligams d'un passat opressiu i arcaic.

Però igualment no foren pocs els comitès que salvaren el patrimoni documental passant-lo de les abadies a les dependències municipals; també es constaten algunes actuacions curioses com la de Bonastre, on va ser el mateix rector qui s'adreçà a la turba que anava a cremar l'arxiu eclesiàstic i aturà l'acció argumentant que potser en un futur ells mateixos necessitarien consultar aquells papers.

3.8. Us dels temples

A partir de les incautacions o incendis que es produïren d'ençà del 18 de juliol molts temples, ermites o cases religioses seran utilitzades com a magatzem, mercat públics, dipòsits de queviures o adobs o convertits en quadres o garatges –les Borges, el Morell, Renau, la Riba, la Riera de Gaià, Vinyols...

A d'altres localitats –L'Aleixar, el Pla de Santa Maria, Renau–, en canvi, el temple fou en tot moment respectat i protegit. Malgrat que en algunes ocasions s'havia pretès destruir, la mateixa gent del poble d'esquerres o revolucionària, s'hi va oposar. Hi ha llocs –la Febró, Maspujols...– on els ajuntaments s'enfronten als comitès en defensa de civils i eclesiàstics i del seu patrimoni artístic i documental. Altres ajuntaments van publicar edictes reclamant seny i serenitat com a resposta als esdeveniments que s'estaven produint.

4. CONCLUSIÓ

Totes aquestes referències informatives ajuden a dibuixar l'univers mental d'una societat majoritàriament pagesa dels anys trenta del segle XX en el Camp de Tarragona, la qual tot just despertada per la República es va trobar immersa en una guerra civil que va avortar tot signe de canvi, progrés i vida intel·lectual.

Cada un dels capítols que hem anant apuntant –i que es podrien ampliar amb molta més matèria– es troben subratllats en la memòria de la gent com a fet extraordinari malgrat que pertanyessin a la seva vida de cada dia. Certament, per aquest període històric i social la realitat quotidiana es va fer extraordinària. La millor prova d'aquesta afirmació és que els fets no solament van tenir importància mentre succeïen, sinó que la seva repercussió ha perdurat en el temps influint i condicionant fortament les successives generacions.

5. BIBLIOGRAFIA LOCAL DE REFERÈNCIA

Aportem només una mostra de les obres que han tractat el tema de la II República, des de l'òptica local o comarcal i amb atenció especial sobre la vida quotidiana durant el període; excloem, a propòsit, totes les referències a dietaris i memòries, ja que aquestes obres foren matèria d'estudi en altres treballs i per la mateixa època republicana, que el lector interessat trobarà a Eugeni PEREA SIMÓN, "Dietaris i memòries de la Guerra civil espanyola a les diòcesis de Tarragona i Tortosa", *Aplec de Treballs* (Montblanc), 20 (2002), 245-270 i, del mateix autor, "Dietaris i memòries de la guerra civil a l'arxidiòcesi de Tarragona: l'obra de Sebastià Porqueres, d'Alforja (1938)", *Estudis de Constantí*, 19 (2003), 53-63. En aquests dos assaigs s'apunta la vida quotidiana de prop d'una vintena de persones, entre sacerdots, pagesos, comerciants i industrials, és a dir, un ampli espectre ideològic i social.

- AA.DD., "La guerra civil a Riudoms", *Lo Floc*, 80 (Riudoms 1986), Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar.
- AGUADÉ I SORDÉ, Jaume, *Vilabella, història i vida d'un poble*. Institut d'Estudis Vallencs. Valls, 1990, 125-127.
- CORTIELLA, Francesc; ANGUERA, Pere, *Història d'Alforja*, Edicions de l'Ajuntament, Reus, 1986, 191-197.
- DUCH PLANA, Montserrat, *República, reforma i crisi. El Camp de Tarragona (1931-1936)*. El Mèdol, Tarragona, 1994.
- MANENT, Albert, *La guerra civil i la repressió del 1939 a 62 pobles del Camp de Tarragona*, Cossetània edicions, Valls, 2006.
- MASDEU I GUITART, J. M.; VERNET BORRÀS, J. M., "Aproximació a la història recent de la Selva del Camp: la guerra civil (1936-1939)", *Penell*, 1 (1984), 125-143.
- MASSÓ, Jaume, *Patrimoni en perill*, Centre de Lectura, Reus, 2004.
- MOLINS, Joaquim M., *Elecciones y partidos políticos en la provincia de Tarragona, 1890-1936*, Pròleg d'Isidre Molas, 2 vols, Publicacions de la Diputació de Tarragona, Tarragona, 1985.

- MORELL, Josep; VAQUER, Pineda, *Vila-seca*, Cossetània edicions, Valls, 2001, 50-54.
- RIBES I MATEU, Domènec, *El Pont d'Armentera*, Cossetània edicions, Valls, 2002, 45-49.
- SALVADOR DE ANDRÉS, Lluís, *Tarragona sota les bombes. Crònica d'una societat en guerra (1936-1939)*, Cossetània edicions, Valls, 2005.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.; PIQUÉ PADRÓ, J., *La II República al Camp de Tarragona*, Cercle d'Estudis Històric i Socials Guillem Oliver. Tarragona, 2006.
- SÁNCHEZ MESA, Xavi; MIRÓ SOLÉ, Pere, "Alcover al segle XX", *Alcover, una història*. Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 1997, 239-272.
- VENTÓS RODRÍGUEZ, Joan Miquel, *L'Aleixar. Temps de postguerra, 1931-1959*, XI Jornades Culturals CEIP Teresa Salvat i Llauredó, L'Aleixar, 2005.

5.1. Bibliografia general

Incloem només algunes obres bàsiques i amb predomini de les que tracten les fonts documentals coetànies, a partir de les quals hom pot entrar i entendre millor els processos històrics de la II República: documents sobre el projecte de constitució i d'estatut; informes sobre la realitat agrària d'Espanya; textos de la jerarquia catòlica i dels partits polítics o visions sobre literatura i revolució, entre molts altres i diversos temes.

- JACKSON, Gabriel, *La República española y la guerra civil, 1931-1939*, Editorial Crítica. Barcelona, 1976.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume (dir.), *Història de Catalunya. Del segle XVII als nostres dies*, vols. XI, XII i XIII, La gran enciclopèdia vasca, Bilbao, 1982-1983.
- TUÑÓN DE LARA, Manuel (dir.), *Historia de España. Textos y documentos de historia moderna y contemporánea (siglos XVIII-XX)* (vol. 12), Editorial Labor, S.A., Barcelona, 1990, 378-555.